

A kereszténység főbb államelméleteinek vázlatos áttekintése Augustinustól John Locke-ig

I. Aurelius Augustinus (Ágoston) államelmélete

Élete és művei: Aurelius Augustinus 354-ben született a numídiái Tagastéban. Édesapja pogány, édesanyja keresztény asszony, Mónika. Ágoston, bár jó képességei voltak, nem szeretett tanulni. A Tagastétól délre eső Madaurában retorikát tanul. Könnyelműen él, sok szomorúságot okozva édesanyjának. Rossz társaságba kerül, kicsapongó természetűvé válik. Tagastét elhagyva Karthágóba megy 371-ben. Ott a színházban leli örömét, valamint a szerelemben; 372-ben megszületik fia, Adeodatus. Elkezd olvasni Cicero "Hortensius" című művét, mely fordulópontot jelent életében. Keresni kezd tehát, kezébe véve a Szentírást, de azt egyszerű stílusa miatt félre is teszi.

374-ben csatlakozott a gnosztikus manicheistákhoz, remélve, hogy rátalálhat arra, amit keres. Kilenc évig tartozott közülük, megismerve tanításukat, aminek köszönhetően később - püspökként - olyan eredményesen tudott velük szembeszállni.

383-ban Rómába, majd Milánóba utazott. Ott eljár Szent Ambrus homíliáit hallgatni, de eleinte csak azok retorikai szépségéért. 383-ban szakít véglegesen a manicheizmussal, de a Szentírás igazságában még nem bíz.

Megtéréséről saját szavaival a Vallomások c. művében úgy számol be, hogy egy ízben egy hang hatására kinyitotta a Szentírást, és ott Róm 13, 13-ra esett a tekintete, melynek szavai egész addigi életét megfeddték.

Megtérése után elhatározza, hogy lemond rétori állásáról és visszatér Afrikába. De hogy a feltűnést elkerülje, megvárja a szüreti szünetet (386). Barátja, Verecundus birtokára, Cassiacumba vonul el, hogy ott imádsággal készüljön a kereszttség felvételére. 386. április 24-én éjjel megkeresztelkedik.

Édesanyja az ostiai úton meghal, Ágoston kerek egy évig Rómában marad, majd visszatér Karthágóba, onnan pedig Tagastéba.

Ágoston a tagastei szülői házban szervezi meg aszketikus kis közösséget. Életük elmélyült imádságból, aszkézisből, filozófiai és vallásos tárgyú beszélgetésekből állt. Ez a szakasz három évig tartott. Ekkor írja meg Reguláját.

391-ben Hippoban járt. A város öreg püspöke, Valerius, éppen arról beszélt a híveknek: válasszanak ki valakit, aki alkalmas arra, hogy mellette segédkezzen, főleg a prédikálásban. A hívek között egyre erősebb lett a közmegegyezés, hogy Ágoston legyen az a pap.

Valerius hamarosan püspökké szentelte Ágostont (395), nehogy valaki "elvigye", és máshol szenteljék püspökké. Az öreg püspök meghalt, a hippoi egyház vezetését Ágoston vette át. Ekkor írja meg a Vallomásokat. A püspökké szentelés komoly fordulatot jelentett Ágoston életében. Elkezdett a Szentírással még behatóbban foglalkozni, és azt mind mélyebben megismerte. Amikor átvette a vezetést, papjaival, diákónusaival és klerikusaival szigorú közösségi életet élt, szabályzatot is összeállított számukra. Rendkívül sokat dolgozott, az akkori kereszténység egész problémavilágát áttekintette.

Augustinus 430. augusztus 28-án hal meg. A vandálok Hippot ostromolják haldoklása közben. Földi maradványai Szardinia szigetére kerültek, ahonnan később Paviába vitették, 722-ben.

Főbb művei:

- Vallomások (Confessiones)
- A Szabad Akaratról, (De Libero Arbitrio)
- A Szentháromságról (De Trinitate)
- A Boldog Életről (De Beata Vita)
- A Keresztény Tanításról (De Doctrina Christiana)
- Isten Városáról (De Civitate Dei)

I.1. Augustinus az egyházi és a világi kormányzat viszonyáról

Augustinus államelméletének összefoglalását Isten városáról (De Civitate Dei) c. nagyszabású, 22 könyvből álló apologetikus művében olvashatjuk, melyben a kereszténység kora civilizációjához és a pogány filozófiákhoz való viszonyát tisztázza.

Augustinus felfogása szerint az emberek valamennyien közvetlenül Istennek vannak alárendelve, viszonyuk ennek megfelelően az egyenlőségre épül, s ahhoz, hogy békében élhessenek közösséget kell létrehozniuk: az emberi természet közösségi életre van teremtve;

Bármilyen rend fennállásához azonban hatalomra van szükség, a béke s a rend a parancsoknak való engedelmségen alapul.

A béke így nem más, mint rendezett egyetértés, mely hatalmi viszonyok létét előfeltételezi; minden kormányzat isteni rendelésen alapul, céljuk a rend s a béke megvalósítása.

Emberi kormányzat természetesen igazságosság nélkül is létezhet, az ilyen kormányzatok azonban nem mások, mint kiterjedt rablóbandák (magna latrocinia), melyek erőszakos úton valósítják meg a béke s a rend követelményét.

Az örök törvényen alapuló, ezért az emberi természettel is összhangban álló rend megvalósítása AUGUSTINUS szerint nem könnyű feladat: Isten országával szemben áll a Sátán birodalma (melynek eredete a 'bukott angyalok'-ra vezethető vissza); a bűnbeesés az embereket két nagy csoportra osztja:

- az emberek egyik része („Ábel utódai”) az örök törvény megvalósítására törekszik,
- a másik rész (Káin utódai) pedig a földi javaknak tulajdonít meghatározó értéket.

Isten államának tagjai a földet csak átmeneti lakóhelyüknek tekintik, a földi államban élnek s dolgoznak, de ezt csak eszköznek tekintik, „használják” abban a reményben, hogy haláluk után végérvényesen Isten államának polgárai lesznek.

I.2. Isten állama és az emberi állam Augustinus tanításában

A Civitas Dei s a civitas terrena (isten állama s az emberek állama) megkülönböztetése nem az egyház s a világi állam megkülönböztetését jelzi, hanem Augustinus szerint mindkét intézmény magában foglal mind az isteni, mind a sátáni birodalomhoz tartozó embereket is ⇒ a két birodalom keveredik egymással, így a valóságban fennálló egyház s állam „búza s ocsú keverékei”.

A valóságos egyház éppen úgy nem mentes az emberi természetből fakadó gyengeségektől és bűnöktől, mint a világi állam, feladata azonban az, hogy kegyelmet közvetítsen az emberek felé.

Ez az egyház ugyanakkor nem azonos Isten államával, az ugyanis a szentek láthatatlan közösségét jelenti, s csak a történelem végén válik nyilvánvalóvá, ekkor jöhet létre Isten állama mint „helyes állam” s az „igazi” egyház elválaszthatatlan egysége is.

I.3. A természetjog Augustinus tanításában

Az emberi együttélés rendje Augustinus szerint az ún. örök törvény rendelkezésein alapul. Átvesszi Cicerótól az örök törvény (lex aeterna) fogalmát, annak azonban új jelentést tartalmat tulajdonít: szerinte ugyanis alapvető különbség áll fenn az isteni értelem és a teremtett lények (így az ember) értelme között, ami azt eredményezi, hogy a lex aeterna az emberi világhoz viszonyítva rendező elvet alkot, míg vele szemben a természettörvény (lex naturalis) csupán az örök törvény által rendezett világrend, de az emberi törvényhez (lex humana) viszonyítva maga is rendező elv. Ezzel a törvények háromlépcsős rendje ill. hierarchiája alakult ki, mely a későbbi természetjogi elméletekben is visszatér:

A lex aeterna (örök törvény) maga az isteni értelem vagy annak megnyilvánulása, az isteni akarat, mely éppúgy örök és változatlan mint maga Isten; ez az az örök előrelátás, mely a világmindenséget kormányozza, így hatálya mind az emberre, mind az értelemmel nem rendelkező természetre kiterjed. Tartalmát Augustinus úgy határozza meg, mint a természetes rend fenntartásának parancsát és megzavarásának tilalmát.

A lex naturalis (természeti törvény) az örök törvény emberben való leképeződése, az ember szívébe van írva, éppen úgy különbözik az örök törvénytől, mint ahogy a „pecsétgyűrű lenyomata magától a gyűrűtől”.

A lépcsőzetesen felépülő jogi rend legalsó fokát a lex humana (emberi törvény) alkotja. Ez csak annyiban kötelezi az embert, amennyiben az örök törvényből vezethető le, ill. azon alapul: az emberi törvényhozó hivatott azonban annak eldöntésére, hogy adott helyzetben mit szabad és mit tilos megtenni. Az ember a változékony, ember alkotta jogrend (pozitív jog) iránt is engedelmességgel tartozik.

I.4. Augustinus államszemléletének bibliai szempontú értékelése

Augustinus gondolatrendszere már sok szempontból az i.sz. IV. századra kialakult hatalmi kereszténység hatása alatt állt, mindazonáltal államszemléletének alapvetően biblikusnak mondható. Ez még akkor is igaz, ha több ponton érződik rajta az ókori filozófusok eszméinek hatása (szinkretizmus). A „láthatatlan egyházra” vonatkozó tanítása csakúgy, mint a hívő ember államhatalomhoz való viszonyulása összhangban áll az Újszövetség vonatkozó kijelentéseivel. Kiemelendő továbbá, hogy a Biblia tanításával összhangban hangsúlyozza, hogy a hívő ember nem e földön találja meg létének végső értelmét, illetve hogy a földi hatalom időleges, és a történelem végén az újjáteremtett isteni birodalomnak adja át a helyét.

II. Az állam általános jellemzői Aquinói Tamás elméletében

Élete és művei: 1224/26-ban egy nápolyi nemes családban született, 1230-ban egy benedek-rendi kolostorban tanul, 1236-ban már a nápolyi egyetemen. Eközben egyre jobban vonzódik a domonkos rendhez. A szülők ezt nem támogatják. A család egy évig elzárva tartotta, de a dominikánusok megszöktették, belépett a rendbe. 1244 kezdett tanulni a kölni egyetemen, Albertus Magnus a mentora, 1248-ban már tanít. 1252-57-ig a Sorbonne-on tanul, megírja a disszertációját. Szt. Bonaventurával együtt szerezte meg a teológia doktora címet, ekkor születnek főbb művei: *A teológia összegzése a pogányok ellen* (1259-64), *Summa theologiae* (A teológia foglalata 1266-73), *A fejedelmek hatalmáról*. 1278-ban útban Lyon felé meghal.

Munkásságának fókuszában a teológia s a filozófia állt, ahol a korabeli iskolák szintézisét teremtette meg, mint mondták, „Arisztotelészből kiűzte az ördögöt”. Elmélete azonban korszakos jelentőségű volt az etika s a jog-és állambölcselet szempontjából is.

Az államot a keresztény világszemlélet alapján az általa kidolgozott filozófiai rendszer keretei között elemezte; állambölcselete történeti szempontból eredeti s önálló, katolikus államtan keretében mindmáig meghatározó rendszernek tekinthető.

Államelméletének főbb pontjai a következők:

- az állam a mindenség része, melyet Isten alkotott és kormányoz, tehát isteni eredetű s célja az, hogy megfelelő életkörülményeket biztosítson az emberek számára; a mindenségnek sajátos rendje van, e rendet törvények biztosítják, melyek Isten értelmét tükrözik; a közösségi élet rendezettségét a törvények egy sajátos, az államhatalom által megteremtett fajtája teremti meg
- az állam természetszerű képződmény: az emberi természethez igazodik; az emberi természet legfontosabb jellemzői a társas jelleg, az értelmes mivolt, s a jóra való törekvés;
- tehát az ember társas lény, s ez a jellemzője az értelmén alapul: felismerik, hogy különböző képességeik mások általi kiegészítésre szorul, s csak együttműködve tudják elérni céljukat
- az ember továbbá célokat kitűző s azokat követő lény: minden cselekedete valamilyen jóra irányul, a 'jó' különböző vágyak kielégítésében áll, a vágyak sora nem lehet végtelen, ezért a 'jó' körében is létezik egy legfőbb 'jó', mely élete céljának tekinthető: az életcél Tamás Istenben jelölte meg, aki így nemcsak teremtő, de végső cél is; az embernek Istenhez hasonlatossá kell válnia; de minden ember szabadon határozza meg saját életcélját – erkölcsi létező is
- az állam ebből következően a különböző képességekkel rendelkező, erkölcsi lények közössége, és segítenie kell az embereket céljuk elérésében, főleg az erkölcsi tökéletesedésben, az állam feladata a közjó biztosítása
- e célok elérésének az állam szükséges, de nem elégséges eszköze, az állam az egyházzal szemben viszonylag önálló, hisz mindkét hatalom különböző célokat mozdit elő, de Tamás szerint az egyház magasabb rendű
- ha a társadalmi élet egy átfogó rend része, melyet törvények alakítanak ki, akkor az állam tevékenységének is e törvényben megszabott rendhez kell igazodnia: a kormányzati tevékenység alapja a jog. A polgár addig köteles engedelmeskedni a hatalomnak, amíg az jogszerűen működik, a zsarnoki hatalommal szemben fel kell lépni.

II.1. Aquinói Tamás a törvények szerepéről és fajtáiról

Aquinói Tamás elméletének –államelméleti szempontból - egyik kulcspontja a 'világ mint a sokféleség egysége' - eszme: a teremtt világ sokszínű, s a társadalomban egyesülő emberek is sokfélék. E sokféleség mégis egységet képez, mert egy teremtője és célja van, s teremtője úgy alkotta meg, hogy az ő rendje érvényesüljön benne – a sokféleség egységét tehát a rend biztosítja; csak így juthatnak el az emberek a legfőbb jóhoz

A rend az egész egyes részeinek rendezését feltételezi: nem más, mint a részek célra irányítása. Az ember esetében ez törekvés arra, hogy Istenhez váljék hasonlatossá. A rendezés másfelől a részek viszonyának kijelölését jelenti, ennek megfelelően a társadalomban hierarchia érvényesül, de szerepet kap a mellérendeltség is: minden értelmes teremtmény egyformán Isten alárendeltje

A rend konkrét formáját a törvények teremtik meg, a különböző törvények a létezők rendjéhez igazodva hierarchikusan elrendezettek, végső soron az isteni értelem különböző jellegű megnyilvánulásai.

A törvények fajtái: szerinte a világ rendjét négy fajta törvény biztosítja:

- Az örök törvény (lex aetherna): Isten az örök törvénnyel szabályozza a teremtt világot, e törvény a rend olyan tökéletes eszméjére utal, mellyel Isten már a teremtt előtt rendelkezett, s a teremtt után minden létezőt ennek vetett alá. E törvény megváltoztathatatlan, az ember a kinyilatkoztatásból ismerheti meg, de a maga teljességében csak Isten ismerheti, kisugárzása azonban észrevehető, s e kisugárzás egyik formája az örök törvényből eredő természeti törvény is.
- A természeti törvény (lex naturalis): az örök törvénynek a természet közvetítésével való kifejeződése, s az emberi lélekben történő leképeződése. E törvény révén az értelmes lények részesednek az örök törvényből: ezáltal képesek felismerni s megkülönböztetni a jót és a rosszat. A természeti törvény a jót célként, a rosszat kerülendőként határozza meg. Ezzel összefüggésben a törvény azokat a célokat jelöli ki, melyre az ember természeti hajlamai irányulnak, ezek a célok összefüggnek az ember három fő jellemzőjével:
 - mint minden létező, arra törekszik, hogy létében fennmaradjon: öfenntartás hajlama, mely az élet védelmére irányul
 - mint minden faj, törekszik arra is, hogy fajtát fenntartsa: fajfenntartás hajlama, szaporodásra, utódok felnevelésére irányul
 - mint értelmes élőlény törekszik, értelmes mivoltának megfelelő életmódra, ez a társas életre ill. Isten megismerésének hajlamában fejeződik ki
 - a természeti törvény nem szabályokat tartalmaz, hanem általános alapelveket, mely minden lelkiismerettel rendelkező emberi lény számára felismerhető: tedd a jót, kerülj a rosszat (bonum faciendum, malum vitandum) – ez alapján a konkrét esetekre vonatkozó szabályokat az ember már maga is meg tudja állapítani.
- Az isteni törvény (lex divina): mivel az ember a természeti törvényből levonható következtetéseket illetően az ember tévedhet, ezért a term.törvény legfontosabb követelményeit - kiegészítve azokat az ember természetfölötti céljával kapcsolatos előírásokkal – Isten a szentírásban közvetlenül is kinyilatkoztatta, e kinyilatkoztatásoknak az összessége a lex divina; ez már nemcsak általános elveket

tartalmaz, hanem konkrét rendelkezéseket is pl. Tízparancsolat

- Az emberi törvény (lex humana): az ember közösségi életének szabályozása szempontjából a természeti törvénynek két fogyatéka van: csak általános alapelveket tartalmaz, és az ember jó akaratára épít; az embernek azonban szabad akarat van, választhatja a rosszat is, ezért szükség van egy olyan törvényre is, amely meghatározza a követendő magatartások mintáit, és szükség esetén kényszer alkalmazását is lehetővé teszi; az emberi törvényt az emberi törvényhozó alkotja meg a természeti törvény s a természetjog alapján; a törvényhozó nem pusztán a saját akaratát önti normatív formába, hanem levezeti rendelkezéseit a magasabb szintű rendelkezésekből, három módon: - egyszerű következtetéssel – a term.törvény konkretizálása által – kiegészítése révén.

II.2. Aquinói Tamás az államformákról

Aquinói Tamás államforma-tana részben Arisztotelész és Cicero, részben Augustinus hatását tükrözi, számos tekintetben azonban újat alkotott:

Arisztotelésztől ered az államformáknak az uralkodók száma (egy személy, kisebbség) s az általuk követett 'jó' (közjó, egyéni 'jó') megkülönböztetése; ezen az alapon Aquinói Tamás is hat állami szerkezetet különböztetett meg, a politeiát - melyet politíának, timokráciának nevezett- másként fogta fel; az egyes államformákat – az ókori szerzőkhöz hasonlóan szerinte is – az elérni kívánt cél különbözteti meg egymástól: az oligarchiát a vagyonszerzés mozgatja, a királyságot az erény, a politíát s a demokráciát a szabadság, az önkormányzat iránti vágy hatja át.

Általában véve úgy vélte, hogy elméletileg a legjobb államforma a királyság, gyakorlatilag viszont az ún. vegyes kormányzat:

- a királyság mellett szól, hogy: mivel a kormányzat legfőbb célja a béke s az egység megteremtése, ezt egy személy hatékonyabban teremti meg, mint a több, a királyság esetében az uralkodó szellemi kiválósága és erényei messze felülmúlják az alattvalókékat; a körülmények azonban nem mindig kedveznek a királyságnak: ha az emberek azt látják, hogy a közjó egy ember hatalma alatt áll, nemigen törődnek vele, másrészt a 'kiválóak' is részesedni akarnak a hatalomból, ez pártoskodáshoz vezethet; s királyság esetében mindig fennáll annak a veszélye, hogy zsarnokság alakul ki.
- a gyakorlat azonban azt kívánja, hogy az uralkodó hatalmát korlátozzák, a 'kiválóak' hatalmi igényeit kielégítsék; ez úgy valósítható meg, ha az alkotmányok káros elemeit kiszűrik, pozitívumaikat pedig vegyítik: így jön létre az ún. vegyes kormányzat (regimine mixtum): az állam élén egyetlen személy áll, akit rátermettsége alapján a nép választott, a főhatalmat azonban szintén kiválasztott 'kiválóakkal' gyakorolja („tanácskozó testülettel”), így mérsékelt hatalmat jelent; az ilyen kormányzat képes megelőzni a zsarnokság kialakulását.

II.3. Zsarnokság, alattvalói engedelmesség s ellenállás Aquinói Tamás elméletében

Aquinói Tamás úgy vélte, hogy az alattvalóknak jogában áll védekezniük a zsarnokkal szemben:

- így például ha egy népnek joga van királyát megválasztani, akkor joga van el is űzni – amennyiben visszaél hatalmával; ha az uralkodót egy magasabb rendű hatóság emelte hivatalába, akkor ennek joga és kötelesség elmozdítani
- lehetséges az is, hogy az emberi jog semmilyen eszközt nem biztosít az uralkodó elleni fellépésre, ekkor az alattvalók csak Istenhez fordulhatnak, aki - ha érdemesnek tartja a segítségre az alattvalókat -, elmozdíthatja a zsarnokot; ez arra utal, hogy Tamás elfogadja azt a gondolatot, mely szerint az igazságtalan uralom esetlegesen az alattvalók megbüntetését célozza

A zsarnoki hatalom s az alattvalói engedelmesség kapcsán TAMÁS tételei úgy összegezhetők, hogy az ellenállás bizonyos feltételek alapján megengedhető, de jogtalan hatalommal szemben is csak jogos eszközökkel lehet fellépni.

I.4. Aquinói Tamás államszeméletének bibliai szempontú értékelése

Aquinói Tamás államelmélete Augustinuséhoz sokban hasonlít, ám ő egyfajta tökéletes földi államról gondolkodott, a földi hatalom időleges volta kevésbé hangsúlyos államelméletében. Ezzel együtt hangsúlyozza, hogy a földi hatalom ideális esetben az isteni törvény alapján alkotja meg saját törvényeit, és hozza meg rendelkezéseit. A legfőbb különbség Augustinus elméletéhez képest, hogy Aquinói Tamás kifejezetten elfogadhatónak tartja a zsarnoki hatalommal való szembeszállást, ami később majd Kálvin államra vonatkozó elméletében köszön vissza. Biblikus szempontból korlátozottan igazolható a hatalommal való szembeszállás, aminek viszont mindenképpen erőszakmentesnek kell lennie.

III. Luther és Kálvin az állam és az egyház viszonyáról

Luther Márton (1483-1546): 1517. Okt. 31. 95 tétel, Wittenberg: e szimbolikus gesztussal vette kezdetét a reformáció. Következései felmérhetetlenek a modern Európa vallásos hitére nézve, de államelméleti szempontból nem kevésbé:

- bár tipikusan olyan mozgalom volt, mely épp a vallás politikától való elfordulását célozta, mégis gondolatrendszerének következménye a politikai gondolkodás radikális átforgatása lett,
- eredeti célja a lelki-spirituális egyház erkölcsi megtisztítása volt, az „igazi” egyház – a congregatio fidelium – célja a hívek lelki üdve.

A világi hatalomról írt művében (Von weltlicher Obrigkeit, 1523) a két királyság elméletét újította fel, mely az egyházat a világi hatalommal állította szembe: Isten két királyságon keresztül uralkodik a világon, az egyik Jézus Krisztusé, a másik a világi, az előbbi a lelki érdekszféra az utóbbi a világi. A felosztás lényege, hogy az egyházi királyság egyetlen célja a 'lelkek kormányzása', minden kényszerítő eszköz a világi hatalom kezében van, az egyház még a bírói hatalommal sem rendelkezik; a földön egyértelmű a világi hatalom primátusa

- A hatalom legitimációja : az uralkodók most már nem az egyháztól nyerik (hiszen a világi hatalom fölötté áll), hanem közvetlenül Istentől. Pál a Rómaiakhoz írt levelében: „minden hatalom Istentől rendeltetett” – így nem csupán a hatalom kényszerítő ereje miatt kell engedelmessé válni a világi hatalomnak, hanem, mert isteni parancs is.
- A hatalom korlátai: LUTHER tanításai szerint a hatalom feladata a külső béke megteremtése; külön kitér arra, hogy hol ér véget: mivel az uralkodó Isten „álarcját” viseli (leg.-ját Istentől nyeri), mielőtt letépi magáról ezt az „álarcát” – ti. szembefordul parancsaival – már szabad többé engedelmessé válni; de: hogy a legitimitás elvesztése miatt ne törjenek ki polgárháborúk, egyfajta passzív ellenállást

javasol: nem szabad engedelmeskedni a zsarnoknak, de el kell viselni, mert az anarchia még rosszabb, mint a zsarnokság.

Luthernél jelentkezik újra az egyház s az állam feladatainak különválasztása. A hatalomnak való engedelmisség s ezzel a fennálló rend védelme tekintetében Luther kategorikusan elutasította a lázadást s a forradalmat, s a német parasztháború során is röpirataiban (pl. Drága német népemhez) elítélte a földesurakkal szembenálló jobbágyokat.

A parasztok rabló és gyilkos hordái ellen c. röpirat (1525): „az, hogy a vezetők gonoszak és igazságtalanok, az még nem teszi lehetővé a rendbontást s a lázadást”, „aki szántsándékkal nem tartja be az uralkodó parancsát, az bűnt követ el, s megérdemli a halált!”, az igazságtalan uralkodó Isten büntetése az alattvalók bűnei miatt.

Kálvin ényegesen továbblépett: *A keresztény vallás intézményeiről* (Institutiones religionis Christianae) szóló alapvető művében már szervezetileg is megtörténik az állam s az egyház szétválasztása; szerepel azonban a műben egy másik megkülönböztetés is: a 'magánember' s a 'közhatalomban résztvevő ember' közti, gyakorlati jelentősége az, hogy a 'magánember' feltétlen engedelmisséggel tartozik a hatalommal szemben, a szembefordulás lehetősége és joga a 'közhatalomban részvevő ember' számára van fenntartva. Tehát ellenállási jogot biztosított, melyet a vallásháborúk során gyakran alkalmaztak a katolikus uralkodókkal szemben.

Kálvinista vallási alapokra épült az ún. zsarnokölők (**monarchomachok**) Franciaországban elterjedt irányzata is, soraiba olyan protestáns gondolkodók tartoztak, akik a francia hugenottákat sújtó állami intézkedések hatására fogalmazták meg az uralkodók eltávolításának elméletét; ebben Salisbury (1115- 1178) *Polycraticus*-ának gondolatmenetét követték: az egyházra bízta a zsarnokság megállapítását, a zsarnokot megölni nemcsak jogos, de kötelező is!

III.1. Luther és Kálvin államszemléletének bibliai szempontú értékelése

- Luther államra vonatkozó elképzelései teljes mértékben összhangban állnak Pál apostol erre vonatkozó kijelentéseivel, amelyek szerint az állam az egyházhoz hasonlóan „Isten szolgája”, csak más értelemben. A feladatkörök ebből következő elhatárolása is teljesen összhangban áll a Biblia kijelentéseivel. A legfeljebb passzív engedetlenség szintén levezethető a bibliai kijelentésekből, melyek azonban indokolt esetben az aktív, de persze erőszakmentes tiltakozást is elfogadhatónak nyilvánítják.
- Felmerülhet, hogy Luther és Kálvin államfelfogása között ellentmondás húzódik. Kálvin államfelfogása Lutherénél valamivel radikálisabb, szerinte szervezetenként is el kell különülnie az egyháznak és az államhatalomnak. Ugyanakkor Kálvin elfogadhatónak tartja a zsarnoki hatalommal való szembeszállást is, amit Luther kategorikusan elutasított. Látnunk kell azonban, hogy Kálvin esm a hatalom elleni spontán lázadást tartja elfogadhatónak, hanem azt, hogy a nép választott, erre felhatalmazott képviselői törvényes keretek között álljanak ellent az elnyomó hatalomnak, illetve adott esetben távolítsák el a zsarnokot. Fontos azonban, hogy ez az állami feladatkör része, az egyháznak és közrendű tagjainak nem feladata a hatalommal szembeni ellenállás. Ez persze nem zárja ki a lelkiismereti szabadság melletti illetve a visszaélések elleni, békés eszközökkel folytatott küzdelmet, hiszen a reformáció elindulásának is ez volt a kiváltója. Kálvin felfogása tehát nem áll

ellentétben Lutherével, hanem inkább járulékos elemként szól arról, hogy a közhatalomban részt vevő emberek számára megengedhető a zsarnoksággal szembeni ellenállás,

IV. Hobbes és Locke a társadalmi szerződésről és a kormányzat megbízásáról

THOMAS HOBBS (1588-1679) a társadalmi szerződés első, teljes, klasszikusnak tekinthető elméletét alkotta meg; gondolatrendszere a modern polgári társadalom következetes, előfeltevéseiben azonban megkérdőjelezhető elmélete.

Államelmélete egyértelműen összefügg a kor életviszonyaival: HOBBS láthatta Anglia felemelkedését (a Tudor-korban, megérte ennek válságát (a Stuartok-korát), s a forradalmat és a polgárháborút is. Szinte mindvégig mások szolgálatában állt, ami az alá- fölérendeltség eszméjére hatott, de tanúja volt a polgári korszak kibontakozásának is, aminek emberképe kialakulásában volt szerepe:

- az emberi természet legfontosabb vonásaival az egyén (s nem a köz) rendelkezik: az egyén nem társadalmi lény, hanem individuum, vágyak vezérlik (pl. hatalomvágy, megbecsültség, birtoklásvágy), s ezek a vágyak sosem csillapíthatók, ha megszűnnének a vágyak, megszűnne az emberi lét is,
- nem lehet meghatározni az ember társadalmi viszonyaira szabott végső célt ill. abszolút jót (mint pl. Aquinói Tamás: közösségi erkölcsök), csupán azok a feltételek és társadalmi keretek teremthetők meg, melyek között kielégítheti a vágyait, e keret a polgári társadalom.

A társadalmi szerződés sémája:

- a természeti állapotban az emberek egyenlők és szabadok, mindenkit az önfenntartás vezérel, mindenkinek joga van mindarra, amit meg tud szerezni; még a természeti tv. sem érvényesül, mindenki harca mindenki ellen;
- ez az állapot azonban nem tartható sokáig fenn, belátják, hogy az szolgálja leginkább érdekeiket, ha betartják a term.tv.t, ígéretet tesznek a betartására, „tanúsít olyan magatartást, amelyet szeretnél, hogy veled szemben is tanúsítsanak..”, ezért mindenkinek le kell mondani a mindenre vonatkozó jogáról (term. szabadságáról); a tv. betartásához azonban kényszerre – államhatalomra – is szükség van, ezt értelmi úton ismerik fel, de a félelem miatt fogadják el
- a társadalmi szerződés tehát nem más, mint - a közhatalom s az általa alkotott jog révén biztosított polgári jogközösség létrehozása; a béke érdekében alávetik magukat az általuk megalkotott hatalomnak; a szerződéskötés önkéntes, az önszeretet, önérdek hozta létre, de visszavonhatatlan
- a szerződést mindenki köti mindenkivel (pactum omniumcum omnibus), de nem a közhatalom gyakorlójával (a szuverénnel), így az nem szerződő fél, a szerződés tehát nem az eredeti jogok átruházása, hanem joglemondás s szinte teljes - az önvédelem jogát kivéve indenről lemondanak, a szerződés csak akkor bomlik fel, ha az állam nem tudja megvédeni a polgárait;
- a hatalom alanya tehát a szuverén, aki abszolút hatalommal bír, enélkül nem tudná biztosítani a békét, lehet egy személy, testület, s a szerződéskötők összessége is; az alattvalónak ugyanakkor jogában áll mindent megtenni, amit a tételes jog nem tilt, vagy amiről nem rendelkezik.

JOHN LOCKE (1632-1704) eszméi részben ugyan abból a talajból – a XVII.sz.i Anglia- nőttek ki, mint HOBBS gondolatai; társadalomszemlélete és emberképe eltérő jellege miatt azonban jelentősen különböző államfilozófiát alakított ki; ő tanúja volt a forradalom dicsőségének is.

Főműve a *Két értekezés a polgári társadalomról*, ebben a modern polgári állam normatív igényű elemzését hajtja végre, nem csupán a hobbesi rendszer hibáit orvosolta; elmélete a modern liberalizmus első elméleti megfogalmazása is.

A szerződés:

- A természeti állapotban élő ember részrehajló, nem képes a természeti törvényt betartani. Az emberek közötti szabadság és egyenlőség világa, de nem „mindenki mindenki ellen”, mert az emberek békés együttélését nemcsak az államhatalom tudja kikényszeríteni, hanem olyan intézmények is, mint pl. a család, hagyomány, szokás; így ez békés is lehet; létezik magántulajdon, hisz ez nem választható el a szabadságtól; a term.törvényre épülő jog azonban nem közismert és nem egyértelműen meghatározott, az ember pedig részrehajló természete miatt nem képes azt pártatlanul értelmezni ⇒ bármikor hadiállapotba csaphat át, emiatt kötik a társadalmi szerződést, hozzák létre a polgári politikai és jogi közösséget, az államot
- E szerződés egyesülési és alávétési jellegű: bizonyos alapvető jogokat a szerződő felek nem adnak fel (a természeti jog „hatályos” marad), a szerződést azzal a feltétellel tekintik érvényesnek, hogy a kívánt cél megvalósul: az élet, a szabadság, tulajdon hatékony védelme, végső soron a közjó megvalósítása; mindenkinek biztonságban van az élete, javai és szabadsága, béke honol, mely biztosítja a természetes javak élvezetét

Kormányzat, megbízás:

- a társadalmi békét a szuverén tartja fenn, de vele szemben politikai biztosítékok: az alávétés feltételes: a természetjog felett nem rendelkezhet, nem lehet abszolút, hisz’ a kormányzat megalkotása megbízás, nem joglemondás;
- a megbízás bizalmon alapul, a bizalom a megbízott részéről szolgálatot feltételez. A közhatalomnak megbízóit – a polgári társadalomban egyesült egyéneket – kell szolgálnia. Ez a megbízás visszavonható, Locke a hatalommal való visszaélés esetében jogosnak tartotta a forradalmat;
- az állam hatalmának tehát korlátai is vannak, nem rendelkezhet önkényesen a polgárok szabadságával, magántulajdonával, életével; (LOCKE-nál a három szorosan összefügg: ha egy elvész, elvész a másik kettő is) s mivel pl. az adózás is a tulajdon bizonyos korlátozása/elvétele, az sem lehet önkényes –a tulajdonosnak hozzá kell járulnia;
- a kormányzat megbízásos voltából következik az is, hogy saját beleegyezése nélkül senki sem vethető közhatalom alá, a beleegyezés kinyilvánítása azonban történhet „ráutaló magatartással is”: pl. adófizetés, közbiztonság élvezete;
- úgy vélte tehát, hogy az államnak ahhoz, hogy megvédje önmagát, sosem kell elnyomni létrehozóit: az emberi természetben lévő rossz nem olyan mértékű, hogy jogi megoldásokkal ne lenne orvosolható; elméletének máig szóló üzenete abban állhat, hogy az emberi természetben nincs akadálya annak, hogy a szabadság követelményeinek megfelelően alakítsák ki egy állam rendjét.

- IV. A társadalmi szerződés elméletének biblikus szempontú értékelése

Hobbes és Locke társadalmi szerződésre vonatkozó elméletében közös vonás, hogy mindketten a természetjogot meghaladó fejleményként tekintenek a szuverén hatalom kialakulására, s ennek eszköze a társadalmi szerződés. A földi hatalmat a korábbi elméletekkel ellentétben nem isteni rendelkezésekből vezetik le, amiben szerepe lehet a vallással kapcsolatos felfogás változásának is (Hobbes ateista volt, Locke pedig a kereszténység deisztikus felfogásához közel álló eszméket vallott). Elméletükben az emberi társadalom jelenik meg a szerződés alanyaként. A fő különbség Hobbes és Locke elmélete között, hogy az előbbiben a szerződést az emberek egymással kötik, az így kialakuló hatalom abszolút érvényű és a szerződés vele kapcsolatban visszavonhatatlan. Az utóbbiban viszont a társadalom megbízást ad a hatalomnak, s ezt visszavonhatja, ha a hatalom nem a megbízás szellemében cselekszik, tehát túllépi a polgárok jogainak és szabadságának védelmére kapott hatáskörét. Locke tehát a forradalmat is elképzelhetőnek tartotta, ha a hatalom nem hajlandó elfogadni a megbízás visszavonását.

A két elmélet közül Locke-é áll közelebb a biblikus modellhez. A bibliai kijelentések ugyan Istenhez kapcsolják a földi hatalom megalapítását, ugyanakkor az „alulról építkezés” sem teljesen kizárt a nem teokratikus rendszerű hatalom esetén. Ugyan a bibliai felfogás helyteleníti a hatalom erőszakos megdöntését (hacsak az nem kifejezett isteni utasításra történik), hiszen Isten az, aki „dönt királyokat és tesz királyokat”, akár saját cselekedetei, akár emberi eszközök révén. Ennek ellenére Locke jól ragadja meg az állam alapvető funkcióját, a közrend fenntartását és a szabadság védelmét. Teljesen a bibliai szemléletnek megfelelően látja azt is, hogy az államhatalom jogszerűen nem lépheti túl a fenti hatásköröket anélkül, hogy ne kerülne ellentmondásba saját eredeti funkciójával. Elmélete – csakúgy, mint a Biblia tanítása – megengedi a visszaélések ellen tiltakozást, a különbség csak ott van, hogy ehhez a Biblia a hívő ember számára kizárólag békés eszközöket tart elfogadhatónak.

.